

LIAUDIES DAINOS M. AKELAIČIO SPAUDAI PARENGTAME ELEMENTORIUJE

V. AURYLA

Skelbiamos M. Akelaičio liaudies dainos buvo įdėtos į jo iki 1863 m. sukilimo paruoštą perspausdinimui K. Nezabitausko elementorių „Naujas mokslas skaytima diel mažų waykų Zemayczjų yr Lietuwas su 51 paweyks-lays“. Šis K. Nezabitausko elementorius pasirodė 1824 m., ir yra pirmoji lietuviška knyga vaikams, kurioje yra pasaulietinio turinio skaitinių ir iliustracijų. Švietėjas M. Akelaitis, rūpindamasis jaunosios kartos mokymu ir auklėjimu, matyt, buvo sumanęs elementorių iš naujo išleisti, todėl jį rūpestingai perrašė, palikdamas to elementoriaus viršelyje esantį dedikacinio pobūdžio pavadinimą „Wajkams Žiamajczju ir Lietuwas“¹. Perrašyto elementoriaus rankraštis iki šiol buvo beveik nežinomas. Tik „Lietuvių

¹ LTSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institute saugomas K. Nezabitausko 1824 m. išleisto elementoriaus egzempliorius yra defektinis, o Vilniaus V. Kapsuko v. universiteto ir LTSR Mokslų akademijos bibliotekose minėto elementoriaus nebuvo. Todėl ilgą laiką nebuvo galima autentiškai nustatyti, kokius M. Akelaitis padarė pakeitimus naujai paruoštame spausdinti elementoriuje. Pastaruoju metu VVU bibliotekos Rankraščių skyrius įsigijo sveiką K. Nezabitausko 1824 m. išleistą elementorių. Sia proga pažymėsime tuos dalykus, kurių trūksta minėto elementoriaus defektiniame egzemplioriuje. VVU esantis egzempliorius taip prasideda:

Viršelio pirmame puslapyje elementoriaus pavadinimas išspausdintas stambiomis raidėmis „Waykams Zemayczju yr Lietuwas“. Po pavadinimo yra paveikslėlis, vaizduojantis amūriuką su arfa, ir įrašas: „...Mokslas yr jauniems mądrībe, seniems linksnībe, warg-dieniams giarībe, turtingiems gražībe...“

Viršelio antroje pusėje — keli aforizmai lenkų kalba ir ketureilis iš Dionizo Poškos rankraščio.

Po viršelio pirmame puslapyje yra dedikacija J. Lobjokai, kurioje rašoma: „Jasnie wielmożnemu Janowi Laboykowi professorowi uniwersytetu wileńskiego i kawalerowi W dowód naygłębszego szacunku i upoważenia składa K..... N.... Zmudin“.

Antras puslapis yra tuščias.

Trečiame puslapyje yra įdėta Ovidijaus ir Melchioro Kasaročio [Cassarotti] aforizmai ir prakalba: „Waykialey mana! Seney trószkau jum's nesztý, nór's mažá, bet tykra apiěra szyrdies mana; wienkartu yr págálba neįokie paczioy pradžioy moksła jūsu, kursay lig szioley gál buwa jum's ikiranczių; bet turiu wyłty jog dabarczio atrasete tame **Móksle** arba **Elementoriu**y, giariausi, yr lengwiáuši būda yszmókyma spiěrey skaytity; nes džiaugdamose tays **Abrozdeleys** arba **Paweykslays**, wysokių giwiu arba **Zwiėrių**, **Paukszczju**, yr kytų dáyktu numyniu, tay ira: mūsu **Zėmes**; stebiėdamose (sakáu) linksmy ant jų, ką greycziáusey be jokia ikiriejma, yszmóksete Skaytityniu, arba Literu, o tayıp, tųjaus po yszsmókima Skaytityniu, yr anų sudiejma arba Sylabizawones, atrasete tolaus **Poterus**, wysókies **Maldas**, **Móksla** **Kryszczziőnyszka**, **Aktas**, **Ministratura**, yr kytus rykalingiaūsius jūsų amžiųy yr isydiejmy, dayktus“.

Ketvirtame puslapyje K. Nezabitauskis rašo: „Zynáu jóg ne būsiu lūsas nug papeykyma, yr gal ne wienas ysz Skaytitoju baus mani už ką nōrint; bet wienkartu tegul tok's neužmyrszt ben tykra mana nōra; užlaykima nug prapulties yr užmyrszmya wardų yr pawardzių tame liežuwie teyp daugiel sutwierymu atsyrandanczių ant musu prigimtos žemes. **O! Jus Waykialey malonus!** Teykieties prijmytą tą mana diel jūsų apiėra su tókiau szyrde, su kokie asz jum's aną atyduodu. K..... N..... Zemaytis“.

bibliografijos“ IV dalies papildymuose prie Nr. 558 yra pažymėta: „**M. Akelaitis** ruošėsi perspausdinti *Nez. elementorių*, parašė jam lenkišką prakalbą ir jį perrašė, bet bėgdamas iš Vilniaus paliko vietoje; tas rankraštis yra *LMDr. Vilniuje*“. Susidaro įspūdis, kad **M. Akelaitis** elementorių tik perrašė. Iš tikrųjų **M. Akelaitis K.** *Nezabitauskio elementorių* pertvarkė, įdėjo pluoštą lietuvių liaudies dainų. Tai akivaizdžiai matyti, palyginus **K. Nezabitauskio** 1824 m. išleistą elementorių su **M. Akelaičio** spaudai paruoštu to paties elementoriaus nauju variantu².

M. Akelaitis, perrašydamas **K. Nezabitauskio elementorių**, išmetė iš jo tikybinės maldas ir katekizmus, kurie tuo metu buvo privalomi visiems elementoriams. Tai pirmasis bandymas vaikų skaitymo knygas atskirti nuo religinio turinio raštų. Be to, nepakartojo **K. Nezabitauskio** dedikaciją mokslininkui **J. Lobjkai**, kuris jau buvo miręs. **M. Akelaitis** pašalino romėniškų ir arabiškų skaitmenų pavyzdžius, kurie tiesiogiai nesiderino su knygos paskirtimi. Visa kita palikta kaip *Nezabitauskio elementoriuje*, tik dar pridėta pluoštas liaudies dainų. Jos surašytos elementoriaus pabaigoje ir tarytum sudaro tautosakos chrestomatinę dalį. Po liaudies dainų yra dar keli tušti lapai. Atrodo, kad jie irgi galėjo būti skirti tekstams įrašyti.

Visi dainų tekstai yra be antraščių, tik sunumeruoti. Kai kurios dainos užrašytos ne posmais, o stulpeliais. Dainos pasižymi turiningumu ir estetiniais privalumais. Tai pirmasis bandymas panaudoti lietuvių liaudies dainas vaikų skaitymo knygai, mokyklos reikalui.

Pats faktas, kad **M. Akelaitis** dar prieš 1863 m. buvo parinkęs ir pirmasis norėjo skelbti lietuvių liaudies dainas elementoriuje, turi svarbios reikšmės lietuvių vaikų literatūros ir pedagogikos istorijai. Iš šių dainų galima spręsti apie naujas pažangias vaikų mokymo, auklėjimo ir estetinio lavinimo tendencijas. **M. Akelaitis** iškyla kaip gero literatūrinio skonio pedagogas, supratęs liaudies dainų auklėjamąją ir estetinę funkciją. Apie jį galima kalbėti ir kaip apie tautosakos rinkėją, jos apdorotoją bei skelbėją (šias dainas jis greičiausiai buvo pats surinkęs). Apskritai, šios dainos yra vertingas istorijos lobis. Jame lietuvių liaudies dainų, literatūros ir pedagogikos istorijos tyrinėtojas ras sau naujos medžiagos įvairiais jį dominančiais klausimais.

Dainas Žemaitiszkas.

1 Anksti rita riteli,
Szieriau biera žirgeli,
Ir iszgirdau balandeli,
Zalo giro ulbenti.
Nej balandzia balselis,
Nej gireles pauksztelis,—
Atejn senas tetuszelis
Wajkelu sužadinti.
O kur ejni suneli?
O kur ejni jaunasis?
O kur ejni sunelajti?
Tetuszi palikdamas?—
Oj iszejsiu, iszejsiu
Pro žirgelu stajnele,
Palidiesiu jaunas dienas,
Ir bieraji žirgeli.

Atejk jaunas broleli,
Baľnok biera žirgeli,
Pabaľnoki man žirgeli,
Paskutini karteli.
Ant žirgela užsiedant,
I Kilpeles ispirant,
Paľajminki tetuszeli
I szľuba iszejnanti
Par auksztuosius kalnelus,
Par ligiuosius laukelus,
Palidiesiu jaunas dienas,
Ir bieraji žirgeli.
Anksti rita riteli,
Audžiau plonu drobele,
Ir iszgirdau gegužela
Zalu rutu darželie.

Toliau, po šių dviejų lapų, yra titulinis puslapis, kurio antraštėje nusakyta elementorinės knygos dalies turinys, autoriaus, išleidimo metai ir t. t. Šiuo titulinio puslapio ir prasideda defektinis elementorius.

² Šiuo metu **M. Akelaičio** pertvarkyto elementoriaus rankraštis saugomas **LTSR MA** Lietuvių kalbos ir literatūros instituto rankraštyje. Zr.: **Akelaitis M.**, *Wajkams* Žiamajcziu ir Lietuwos, In. R.—42.

- Nej gegužes balselis,
Nej gireles pauksztelis,
Atejn sena matuszele,
Dukrelu sužadinti.
O kur ejni dukreli?
O kur ejni jaunoji?
O kur ejni dukrelajti,
Matusze palikdama?
Oj iszejsiu, iszejsiu,
Pro rutelu darželi,
Palidiesiu jaunas dienas,
Ir rutu wajnikeli.
Atejk sena matusze,
I rutelu darželi,
Nupinkl man wajnikeli
Paskutini Karteli.
Iszejn sena matusze,
Isz rutu daržela,
Isznesza man wajnikeli
Ant baltuju rankelu.
Ejk szen jauna dukrele,
Siesk i marga kriesleli,
Asz užseksiu wajnikeli,
Ant geltonu plaukelu.
Par auksztuosius kalnelus,
Par ligiuosius laukelus,
Palidiesiu jaunas dienas,
Ir rutu wajnikeli.
- 2 Mergite mana,
Wędraunikeli,
Po žalas ląkas,
Po liges ląkas,
Wędrawodama.
Už juriu mariu,
Už wandenelu,
Eja mergite,
Eja jaunoji,
Ugelu rinkti.
Ne tiek ji rinka,
Kiek ulawoja,
Daugiaus ji nieko, (bis)
Ne užwoja.
Atjo bernelis jaunasis,
Par ligius laukus,
Jim už rankeles
Wedas mergela
Tolin i uogas.
Palejsk del diewa,
Jaunas Berneli,—
Saulėle žiamaj,
Wakars ne toli
Tolims kelelis,
Ne praszik diewa
Jau ne palejsiu,
Jauna mergeli,
Busi su manim.
Kalnėj ir krumaj
Wistoket mani,
Tikus žwerelej
Linksmus pauksztelej
Buket su manim.
- 3 Gerkem broław aluteli,
Rito swęti iszmigosma,—
Ejkm broław wienu kėlu,
Beejdami — sudumosma.
Ir pamacziau du balandzių,
Du balandzių — mielinuju (bis)
- Kelie klonie begerencziu,
Ir paleke du balandzių
Ir nutupe i puszela.
Puszies szaka linksteliėja,
Wisa girre sudrebieja —
Parwes brolis jauna marcze,
Sidabruota, wajnikuota —
Isz sidabra saule teka,
Isz wajnika rasa krinta.
- 4 O kad asz buwau
Jaunas bernelis,
Asz mergeles miliejau —
Kurę miliejau
Szirdie turiejau.
Priaugant palukiejau.
Oj sakiau, sakiau
Jaunaj mergelej,
N'ejk pro rutu darželi.
O kad tu ejsi,
Pro rutu darža,
Trotisi wanikeli.
Kad tą trotisiu,
Kita nupinsiu
Ar tik mana rutelu.
Mana rutelu
Szeszes loweles
Nupinsiu wajnikeli.
Kad ir nupinsi,
Bet ne diewiesi,
Waleles neturiesi.
Kelsi riteli
Kursi ugnela,
Lingunela lingusi.
O kad asz buwau
Jauna mergeli,
Asz wajkelus miliejau —
Kurin miliejau
Szirdie turiejau.
Priaugant palukiejau.
Oj sakiau, sakiau
Jaunam Berneluj
N'ejk pro žirgu stajnela.—
O kad tu ejsi
Pro žirgu stajne
Trotisi juodbiereli.
Kad tą trotisiu,
Kita nupirksiu.
Ar tik mana pinigų.
Mana pinigų
Szeszi szimtelej
Nupirksiu juodbiereli —
Kad ir nupirksi
Bet ne jodisi
Waleles neturiesi.
Kelsi riteli
Kursi ugnela,
Szejminela žadinsi.
- 5 Anksti rita rituželi
Saulėle tekieja,
Mana miėtas, tetuszelis
Par langa žiurieja.
Oj sunajti sunelajti
Kur tu wajksztinieje,
O kur tawa pėtinelej
Szwisus surudieja.
Anksti rita atsikielau,
Žirgeli paszieriau,

Tenaj mana petinelej
 Szwisus surudieja.
 Oj ne tisa sunefajti,
 Ne tejsi žodelej,
 Sawa miła mergužela
 Par lauka lidiejej.
 Pasziksztuklej pawiduklej
 Tin man užwiedieja,
 Kad pamati mani jauna
 Su mergela kalbant.
 Anksti rita rituželi,
 Saulele tekieja,
 Mana miła matuszele
 Par langa wiezieja.
 Oj dukreli dukrelajti,
 Kur tu wajksztiniejej,
 O kur tawa wajnikeli
 Rasele užkrita.
 Ten asz buwau wajksztinieja,
 Ruteles rawiejau,
 Tenaj mana wajnikeli
 Rasele užkryta.
 Oj ne tisa dukrelajti
 Ne tisa kalbiejej,
 Sawa miła Bernuželi
 Par lauka lidiejej.
 Pasziksztuklej, pawiduklej
 Ten man užwiedieja,
 Kad pamati mani jauna,
 Su Bernelu kalbant.

- 6 Szę naktela par naktela,
 Miega ne miegojau.
 O asz sawa milimaja
 Wis parminawojau,
 Oj mergele, oj jaunoji,
 Szirdies linksmintoji,
 Ar ne junti mergužele
 Manes parjojęcze.
 Juntu, juntu, kajp ne juntu,
 Dudus ne juntanti,
 Gul' matusze su manimi,
 Tur' rakteli su sawimi,
 Berža riksze ranko.
 Oj mergeli, oj jaunoji
 Szirdies linksmintoji,
 Kur palejsiu žirguželi
 Sawa nuwargusi,
 Didej pait̃susl̃.
 Oj Berneli, oj jaunasis
 Szirdies linksmintojis.
 Lejsk žirgeli i darželi
 Tarp žalu rutelu,
 Te jedi ruteles.
 Oj mergele, oj jaunoji
 Szirdies linksmintoji,
 Ar ne gajtu tau rutelu
 Žalun, žaluojęcziu,
 Darmaj prapuolancziu,
 Gajtu, gajtu kajp ne gajtu,
 Man szirdelie skaudu,
 Dar gajlesnis Bernuželis
 Ir bieras žirgelis.

- 7 Szumnas wiejelis
 Linksmioji upele
 Atnesz man ant misles,
 Graudes aszareles.
 Zuwelu pulkelis,

Par upela pļauke
 O asz bernuželis
 Aszareles braukiu.

Oj mergele mana,
 Oj jaunoji mana.
 Be ne su kum kitu
 Tamsta parstawoji.
 Nej asz su kitu,
 Nej asz parstawoju,
 Mejlingus žodelus
 Aplink tamsta kalbu.

O asz iszgirdau
 Girelie dajniujent.
 Misli szirdies mana,
 Be ne tamstas balsas.
 Werksi mergeli,
 Ne wiena dienele
 Pakol atrasi
 Sawa bernuželi.

Liesi aszareles,
 Po kojalu sawa,
 Bet ne paminsi
 Rutelu žaluma.
 O kad asz paminsiu,
 Rutelu žaluma
 Pames bernelis
 Wejdela skajstuma.
 Szumnas wiejalis
 Linksmioji upele,
 Atnesz man ant misles
 Graudes aszareles —
 Zuwelu pulkelis,
 Par upeli pļauke
 O asz mergužele
 Aszareles braukiu.

Oj bernelis mana
 Oj jaunasis mana
 Be ne su kum kita
 Tamsta parstawoji.
 Nej asz su kita,
 Nej asz parstawoju
 Mejlingus žodelus
 Aplink tamsta kalbu.
 O asz iszgirdau,
 Łaukelu dajniujant
 Misli szirdies mana.
 Be ne tamstas balsas.
 Werksi Berneli,
 Ne wiena dienu,
 Pakol atminsi
 Ant jaunū dienu.

Liesi aszareles
 Po kojelu sawa,
 Bet ne paminsi
 Zoleles žaluma.
 O kad asz paminsiu
 Zoleles žaluma,
 Pames mergele
 Wejdela skajstuma.

- 8 Ejsiu i turgeli
 Pirksiu sau žirgeli
 Josiu pas mergites
 Mergites lankiti.

Ejnu pro dureles,
 Ziuriu i akeles,
 Sztaj bešerganti
 Mana merguzajtė
 Jej tu giji gikgi,
 Jej tu mirsztı mirkgi,
 Sztaj ne wilokgi
 Mana szirduželes.
 Ar asz sugrinsziu
 Aj, aj, aj, aj, aj,
 Diewuti mano,
 Ką asz parnesziu
 Sawa seselems —
 Wienaj parnesziu,
 Auksa žedeli,
 Antraj parnesziu
 Szwisu kardeli
 O szej tretejaj
 Ir jauniausiejaj
 Szilku skepta
 Ir wajnikeli.
 Ejkeme sesers
 Ant wieszkielela,
 Be nesuļauksma
 Sawa brolela,
 Mes nustowiejom
 Kalne duobela,
 Mes nurimejom
 Aukšta tworela.
 Parbieg žirgelis
 Jau parpuszkoja,
 Auksa kilpeles
 Szalie swiruoja.
 Zirge žirgeli,
 Tu juodberieli,
 Kur tu padiejaj
 Musu broleli?
 Jusu brolelis
 Didame Rige,
 Slauname mieste,
 Užwajawoja,
 Rigos miesteli
 Ir iszkapuja
 Didi wajskeli —
 Dewines mares
 Plaukte parplaukiau
 O szen deszimta
 Nerte parnieriau.
 Dewines kulkas
 Pro szali leke
 O szı deszimta
 Broleli kirta.
 Kur galwa krita
 Rože iszdiga,
 Kur kraujaj triszka
 Ten szilkej driksa —
 Aj, aj, aj, aj, aj,
 Diewuti musu
 Jau ne suļauksme
 Sawa brolela.

9 Kad asz augau pas tiewuži

Darbela ne dirbau.
 Asz turiejau darželajti
 Wienajs klawajs twerta.
 Siejau rutas, siejau mietas
 Siejau lelįjeles,
 Siejau sawa jaunas dienas,
 Kąjp žales ruteles.
 Tolaus: diga, ļajszcziaiu, auga,
 žida, skiniau, brenda, wita, džiūwa,
 jau nebiera.

- 10 Atjo bernuželis par ļaukiali,
 Jo tikraj, jo tikraj pas mergiales.
 Prijo bernuželis pri wartelu,
 Iszejna mergiale isz swinela —
 Praszome berneli i swirneli,
 Mokik tu sawa pirszleli
 Kad mana tetuszi parkalbietu,
 Kad mani berneluj pažadietu.
 Iszejna tetuszis raudodamas,
 Baltajses rankiales ļaužidamas,
 N'ejk, n'ejk dukrele nezwaliju,
 Man gajļu tawes iszejnantes,
 Oj, oj! tetuszi, tetuszeli,
 Oj! oj! senasis sengalweli,
 Asz czionaj ne busiu tam kimelie,
 Asz tenaj pražusiu už bernela.
 O kur padiesiu skajstu wejdeli,
 Baltajses rankiales kur padiesiu?
 Pajimk dukrele, pajimk darbeli,
 Uždegš wejdelis, baltas rankiales.
 O kur padiesiu naujas kurpeles
 Baltas pancziakeles kur padiesiu?
 Nesziok dukrele, kas dienele,
 Nesziok jaunoji kas dienele,
 Užpuls žiemele, szalti wiejalej,
 Užkris raselej busi basa.
 Kur diesiu sawa nauja szubele,
 Auksa galonelus kur padiesiu?
 Nuwežk dukrele i turgiali,
 Parduok galonelus už duonele.
 Oj! Oj! tetuszi, tetuszeli etc etc. —

Oj diewuļajti negalu
 Skauste galwele negalu —
 Duok man tetuszi, duok giarti,
 Szaltienia wadenia giarti.
 Mana tetuszis ne spieja,
 Kalne rugielus pasieja.—

.....
 Mana matusze ne spieja
 Kalne rugielus biržieja.

.....
 Mana brolelis ne spieja
 Kalne rugielus wagoja.

.....
 Mana sesele ne spieja,
 Kalne rugielus ekieja—

.....
 Mana mergiale paspieja,
 Szaltienia wadenia dave.

НАРОДНЫЕ ПЕСНИ В БУКВАРЕ, ПОДГОТОВЛЕННОМ К ПЕЧАТИ М. АКЕЛАЙТИСОМ (публикация)

В. АУРИЛА

Резюме

Литовский просветитель XIX века М. Акелайтис (1829—1887) издал собственный букварь и подготовил для переиздания букварь Каетона Незабитаускиса (1800—1876) «*Naujas mokslo skaitymas...*» («Новое чтение для маленьких детей»). Этот букварь был М. Акелайтисом по-своему переделан и дополнен текстами народных песен, которые он сам собрал. Упомянутые тексты до сих пор не публиковались.

Собранные М. Акелайтисом песни имеют несомненную идейно-художественную ценность. Включение их в букварь — первая попытка ввести литовские народные песни в обиход детского чтения.

Материал интересен для исследователей фольклора, литературы и истории педагогики.

Тексты печатаются по рукописи без изменения орфографии и без других поправок.

TURINYS

J. Mališauskas. A. Vienuolio memuarinių apsakymų bruožai	5
Ю. Малишаускас. Особенности мемуарных рассказов А. Веньуолиса	15
J. Stonys. Feodalinio dvaro žlugimo kronika (A. Vienuolio „Vėžys“)	17
И. Стонис. История гибели феодального дворянства («Рак» А. Веньуолиса)	34
Э. Ф. Кондюрина. Об особенностях творческого метода И. Бабеля	35
E. Kondiurina. Apie I. Babelio kūrybinio metodo ypatumus	48
V. Auřyla. Tarybų valdžios leidiniai vaikams lietuvių kalba 1918—1919 metais	49
В. Аурила. Советские издания для детей на литовском языке в 1918—1919 гг.	70
G. Adomaitis. Buitiniai-etnografiniai Žemaitės apsakymai po 1905 m.	71
Г. Адомайтис. Этнографическо-бытовые рассказы Жемайте после 1905 г.	79
K. Umbrasas. Medžiaga apie Žemaitę	81
К. Умбрасас. Материалы о жизни и творчестве Жемайте	123
C. Długowska. Saltykov-Szeclrin ir Cechov (Problema obydennogo)	125
S. Długowska. Saltykovas-Szeclrinas ir Cechovas (Kasdienybės problema)	136
G. Baužytė. Ankstyvųjų Hemingvėjaus romanų herojus	137
Г. Баужите. Образ героя в раннем творчестве Хемингуэя	146
I. Vėisaitė. Fantastikos vaidmuo H. Heinės baladėse („Romansero“)	149
I. Veisaitė. Fantastikos vaidmuo H. Heinės baladėse („Romansero“)	161
D. Venclovaitė. Liaudies buities atspindžiai lietuvių gaudose	163
Д. Венцловайте. Отражение народного быта в литовских народных причитаниях	177
V. Auřyla. Liaudies dainos M. Akelaičio spaudai parengtame elementoriuje	179
В. Аурила. Народные песни в букваре, подготовленном к печати М. Акелайтисом	184